

13. Спасибо-Фатеева И.В. Государственная регистрация в сфере имущественного оборота / И.В. Спасибо-Фатеева // Підприємництво, госп-во та право. – 2000. – № 7. – С. 5–8.
14. Дудорова Е.Б. Нотариальная форма договора купли-продажи жилого дома (квартиры) и его государственная регистрация / Е.Б. Дудорова // Підприємництво, госп-во та право. – 2003. – № 2. – С. 10–13.
15. Суханов Е.А. О видах сделок в германском и в российском гражданском праве / Е.А. Суханов // Вестн. гражданского права. – 2006. – № 2, Т. 6. – С. 5–26.
16. Крылов С.Б. Регистрация прав на недвижимость: понятие и проблемы / С.Б. Крылов // Рос. юстиция. – 1997. – № 10. – С. 31–34.
17. Чефранова Е.А. Государственная регистрация прав на недвижимое имущество и сделок с ними: Правовые основы. Введение в профессию государственного регистратора: учебн. пособ. / Е.А. Чефранова, С.Г. Певницкий. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М.: Российская правовая академия, Статут, 2009. – 640 с.

ТКАЧУК О. С.,

кандидат юридических наук, доцент,

ученый секретарь

(Научно-консультативная рада),

судья

(Вищий спеціалізований суд України

з розгляду цивільних і кримінальних справ)

УДК 347.9+340.13

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУТНІСНОГО ВИМІРУ ЦІЛЬОВИХ НАСТАНОВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті проаналізовано дискусійні питання визначення завдань та цілей цивільного судочинства в Україні. Виділено концептуальні напрями реалізації функції правосуддя у цивільному судочинстві. Аргументовано, що основною та пріоритетною функцією судової влади є правосуддя, яке реалізується у чітко визначеній процесуальній формі.

Ключові слова: *цивільне судочинство, завдання цивільного процесу в Україні, процесуальна форма, правосуддя.*

В статье проанализированы дискуссионные вопросы определения задач и целей гражданского судопроизводства в Украине. Выделены концептуальные направления реализации функции правосудия в гражданском судопроизводстве. Аргументировано, что основной и приоритетной функцией судебной власти правосудие, которое реализуется в четко определенной процессуальной форме.

Ключевые слова: *гражданское судопроизводство, задачи гражданского процесса в Украине, процессуальная форма, правосудие.*

The article analyzes discussion questions define tasks and objectives of civil justice in Ukraine. Named conceptual directions of realization of justice functions in civil proceedings. Proved that main priority and function of judiciary is justice, which is implemented in clearly defined procedural form.

Key words: *civil litigation, problem of civil procedure in Ukraine, procedural form, justice.*

Вступ. У Конституції України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55 Конституції України).

Законодавець у ч. 1 ст. 16 ЦК України установив, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу, а в ч. 2 цієї статті визначив способи здійснення захисту цивільних справ та інтересів судом.

Мабуть не варто доводити, що чітке з'ясування й визначення мети і завдань функціонування та розвитку судової влади, її реформування, й цивільного судочинства зокрема має виразне прикладне значення, а не лише важливе в теоретичному сенсі. При цьому вбачається необхідним акцентувати увагу на пріоритетності мети і завдань у процесі правової реформи, особливо при вдосконаленні процесуального законодавства. Також беззаперечним буде висновок, що за будь-якою зміною напрямів реалізації функції правосуддя наступають зміни в організації самої судової влади. Зважаючи на висловлене, актуальність задекларованого нами наукового пошуку зумовлюється сучасними вимогами та викликами до судової влади в цілому, які визначаються судовою реформою та, відповідно, необхідністю вдосконалення ряду процесуальних аспектів самого цивільного судочинства.

Постановка завдання. В основу написання даної статті покладено теоретичні розробки І. Енгельмана, Р. Кніппера, О. Захарової, В. Бігуна, Н. Пархоменко, С. Прилуцького. Варто зазначити, що дослідження аксіологічних констант цивільного судочинства в національних наукових дискусіях не завершено. Так, серед учених не має єдності щодо змісту мети, завдань та цілей цивільного судочинства, взаємозв'язку даних категорій із функціями цивільного судочинства, потребує вдосконалення конструкція ст. 1 ЦПК України. Визначені проблемні аспекти і визначають мету даного наукового пошуку.

Результати дослідження. Судова влада, згідно з Конституцією України, виконує провідну роль – реалізує функцію правосуддя, проте саме існування системи судової влади ще не говорить про існування її як окремої гілки влади. Тільки в разі наявності в суспільстві дієвого інструментарію захисту прав і свобод громадян можна говорити про справжню, не декларативно проголошену судову владу.

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 ЦПК України) [1]. Визначені ЦПК України завдання цивільного судочинства в наукових дискусіях оцінили по-різному. Зокрема, вітчизняна дослідниця цивільного процесу О. Захарова зазначила, що незважаючи на новаторський підхід у визначенні мети судочинства і загальнодемократичних засобів досягнення цієї мети, необхідно визнати, що законодавець невдало застосував у ст. 1 ЦПК для визначення засобів досягнення мети цивільного судочинства слово «завдання», яке не відображає правової сутності цього явища, а з іншого боку – суперечить мовним, формально логічним правилам про способи позначення понять, категорій [2, с. 11].

О. Захарова доводить також, що дослівне тлумачення і аналіз завдання цивільного судочинства, визначеного у ст. 1 ЦПК, дає підстави говорити лише про завдання розглядати і вирішувати справи у певний спосіб або певними засобами. У контексті мети сучасного цивільного судочинства – захисту прав і таке інше видається, що у цьому випадку законодавець визначив не завдання, а способи дій або засоби, за допомогою яких досягається певна мета [3, с. 63].

Ми вважаємо, що природним є, коли захист прав і свобод особи, як найвища цінність, має пріоритет при здійсненні судочинства. Відповідно даний аксіологічний постулат має бути основою завдань цивільного судочинства. Проте визначені завдання цивільного судочинства в ст. 1 ЦПК України демонструють пріоритет судового розгляду, основних принципів цивільного процесу над захистом прав особи. В інших процесуальних кодексах захист особи, її прав та інтересів чітко визначено пріоритетом. Наприклад, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [4]. Відповідно до ст. 2

Кодексу адміністративного судочинства України завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин [5].

На нашу думку, сама конструкція ст. 1 ЦПК України нагадує ст. 2 ЦПК РФ, відповідно до якої завданнями цивільного судочинства є правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян, організацій, прав та інтересів Російської Федерації, суб'єктів Російської Федерації, муніципальних утворень, інших осіб, які є суб'єктами цивільних, трудових або інших правовідносин [6].

Пропонуємо завдання цивільного судочинства в ст. 1 ЦПК України викласти таким чином: «Завданнями цивільного судочинства є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом вирішення індивідуальних спорів та урегулювання конфліктних ситуацій».

В основу такого висновку покладено базові міжнародні засади цивільного судочинства, зокрема визначені Всесвітньою конференцією Міжнародної асоціації процесуального права основні складові мети цивільного судочинства: 1) вирішення індивідуальних спорів системою державних судів; 2) реалізація соціальних цілей, функцій і стратегії [7].

Покажемо у контексті нашого дослідження є твердження відомого дослідника цивільного права кінця XIX початку XXI століття професора С. Енгельмана, який відмітив, що в об'язки держави входить турбота про створення процесу, який би рівною мірою забезпечував правовий захист кожній простій людині і високопоставленому чиновнику, більш заможному і менш заможному. Лише за таких умов громадяни будуть сприймати суд, як установу, яка сприяє охороні загального блага і, зокрема, цивільних прав [8].

Повертаючись до змісту понять «мета» й «завдання», зазначимо, що стосовно діяльності взагалі й цивільного судочинства зокрема вони часто вживаються як синоніми. Це зумовлено семантичною близькістю, а в деяких значеннях і тотожністю цих слів: мета – те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; завдання – те, що належить здійснити, виконати. Мета як абстрактне моделювання результату майбутньої діяльності спрямовує її, мотивує і регулює. Водночас виконання завдання завжди (принаймні, так має бути) передувати уявним передбаченням його результатів, наслідків, а те, що слід зробити, є також тим, до чого прагнуть і що належить здійснити. Крім того, в українській мові допускається паралельне вживання слів «ціль» (звичай у множині – «цілі») та «мета» як абсолютних синонімів. Принагідно варто зауважити, що вживання слова «задача» як синоніма завдання в розглядуваному значенні є, на нашу думку, хибним. Відтак убачається доцільним запропонувати поняття «цільові настанови» як узагальнення, об'єднання мети і завдань.

Окремі вчені вже висловлювали подібні думки з цього приводу. Зокрема, В. Бігун мету та завдання судочинства називає одним терміном – цілепокладання. В даному розумінні метою правосуддя є досягнення судом певних завдань, окреслених у певних видах судочинства [9, с. 12].

О. Іваненко теж дотримується подібної позиції та пропонує об'єднати мету та завдання у єдине поняття – цільові установки, акцентуючи увагу на тому, що законодавець фактично здійснив таке об'єднання в ст. 1 Цивільного процесуального кодексу [10, с. 73].

Проте складна структура і стадійність процесу судочинства, суворі послідовність регламентованих процесуальних дій вимагають виокремлення загальних та окремих, кінцевих та проміжних цілей. Адже цільова настанова – це, по-перше, передбачуваний підсумок процесуальної діяльності, тобто мета. А по-друге – закріплений нормативно засіб досягнення цієї загальної мети на певній стадії судочинства, тобто завдання. Стосовно більш загальної мети завдання завжди виступає метою проміжною, частковою, окремою. Це, вважаємо, й зумовлює необхідність застосування саме двох понять – мета і завдання (цілі).

Спираючись на викладене вище, поняття «цільові настанови цивільного судочинства» можна визначити як його мету й завдання, закріплені в цивільно-процесуальних правових нормах, котрі відбивають бажаний суспільно необхідний результат як усієї процесуальної діяльності судових органів та інших суб'єктів судочинства, так і окремих її етапів, а також є засобом досягнення вказаного результату на всіх стадіях процесу. Концептуальними цільовими настановами цивільного судочинства, на нашу думку, є:

1) здійснення правосуддя. Правосуддя – це виключна, основна функція судової влади, яка полягає у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права шляхом розгляду й вирішення судом справ, віднесених до його компетенції. Як бачимо, термін «правосуддя» може означати й мету, тоді його зміст пов'язується з поняттям справедливості, і власне діяльність із досягнення цієї мети. Тобто правосуддя як мети можливо досягти тільки через правосуддя як процес – виключну діяльність суду з розгляду справ у встановленій законом процесуальній формі. Відтак і свої завдання судова влада може виконати лише при здійсненні правосуддя, як виключної діяльності судових органів;

2) забезпечення захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави та врегулювання конфліктних ситуацій. Важливим засобом реалізації та захисту прав та свобод людини є гарантії, а існування ефективної судової системи є пріоритетною гарантією забезпечення прав і свобод особи. Конституція України визначає: «Людина, її життя, честь, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3) [11]. Н. Пархоменко слушно зауважує, що найголовніша практична цінність прав і свобод людини полягає в їх реальності, тобто в тому, якою мірою проголошені державою права та свободи здійснюються в їх практичному буденному житті [12, с. 131]. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності. Отже, найвищим рівнем захисту прав і свобод особи в демократичній, правовій державі є судовий захист.

Стосовно другого із названих вище завдань – урегулювання конфліктних відносин – зазначимо, що тут ми розуміємо не лише вирішення суперечки про право, а й випадки, коли без втручання суду особа не може скористатися своїми правами. Йдеться про справи окремого провадження. Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або створення умов здійснення нею особистих немайнових або майнових прав чи підтвердження наявності або відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК України). Від позовного провадження воно відрізняється відсутністю спору про право, а отже – відсутністю сторін із протилежними юридичними інтересами, суб'єктів спору. Але в разі виникнення під час розгляду справи у порядку окремого провадження спору про право, який має вирішуватися в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду. При цьому зацікавленим сторонам роз'яснюється їхнє право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 235 ЦПК України). Варто додати, що окреме провадження, як форма встановлення тих чи інших фактів, документи про які було втрачено, було відомо ще римському праву.

На наш погляд, саме функція, що розглядається, визначає спрямованість цивільного судочинства, сферу й об'єкт судового захисту в межах даного судового процесу, вирізняє його з-поміж інших видів судочинства. Специфіка цивільних процесуальних правовідносин у цій сфері діяльності судів зумовлена потребою судового захисту суб'єктивних прав та законних інтересів громадян, організацій і держави [13, с. 12; 13].

3) забезпечення співвідношення повноважень виконавчої, законодавчої та судової влади за гарантії стримування і противаг із одночасним забезпеченням принципу рівності судової влади з іншими гілками влади. У сучасному правовому устрої України функція суду щодо стримування інших гілок влади реалізується через конституційний контроль та судовий контроль виконавчої влади. Утім деякі правознавці вважають, що ці дві форми судочинства не можна відносити до правосуддя, котре, на їхню думку, полягає виключно у розгляді кримінальних та цивільних справ. Крім того, із цього переліку вони виключають справи щодо судового контролю дій і рішень органів виконавчої влади та відповідних посадовців.

Специфічною формою діяльності органів судової влади є перегляд у встановленому процесуальним законодавством порядку оскаржуваних судових рішень, що належить до компетенції судів апеляційної та касаційної інстанцій. У цьому разі результатом здійснення контрольної функції є зміна чи скасування оскарженого акта або підтвердження його законності й обґрунтованості. Дана форма чітко передбачена ст. 129 Конституції України, відповідно до якої забезпечується апеляційне та касаційне оскарження рішення суду. Згадана конституційна норма конкретизується і в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 14) [14], і в ЦПК України (ст. 13).

Перегляд судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку відбувається за зверненнями (скаргами) визначених цивільним процесуальним законом суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин (фізичних чи юридичних осіб), що відповідає диспозитивним засадам цивільного судочинства. Тому ми не підтримуємо пропозиції деяких фахівців щодо надання можливості судам апеляційної та касаційної інстанцій самостійного ініціювання і здійснення перегляду актів судів першої інстанції.

Метою діяльності суду вищої інстанції є доведення (встановлення) наявності чи відсутності суддівської помилки при ухваленні судового рішення. Для суду касаційної інстанції, який переглядає судові рішення, що набрали законної сили, доведення суддівської помилки пов'язане лише з перевіркою законності судового рішення. Крім того, метою діяльності суду касаційної інстанції є забезпечення єдності судової практики для однакового застосування норм права.

Отже, перегляд цивільних справ у касаційному порядку – це, по-перше, один із видів проваджень у цивільному процесі, а, по-друге, це виключний (екстраординарний) вид провадження, оскільки можливий лише при неправильному застосуванні судами першої чи апеляційної інстанцій норм матеріального права або порушення норм процесуального права.

Для того, щоб перегляд судових рішень, що набрали законної сили, міг бути визначений ефективним, необхідна наявність певних умов: можливість перегляду існує лише при чітко визначених (виключних) обставинах, перелік яких установлюється законодавством; встановлення прийнятних строків перегляду, співмірних нормальному (розумному) руху цивільного процесу; оскарження здійснюють особи, які беруть участь у справі, або особи, про права та обов'язки яких ухвалене рішення, без залучення їх до участі у справі; існує лише одна інстанція, яка переглядає судові акти, що набрали законної сили [15, с. 100–101];

4) запобігання під час здійснення правосуддя втручанням будь-яких органів чи окремих посадових осіб у дії органів судової влади, у рамках чого реалізується функціональне призначення судової влади – незалежність та неупередженість. У правовій державі суд остаточно вирішує будь-який спір, які б «різноагові» соціальні, політичні, матеріальні та інші статуси не мали учасники конфлікту. Це, власне, один із китів, на яких тримається правова держава – незалежна, самостійна судова гілка влади. Жодним чином не дублюючи або підмінюючи законодавчу та виконавчу гілки, судові органи, окрім виконання своїх традиційних функцій правосуддя, є водночас важливою складовою так званого механізму стримувань і противаг, виключно на підставі закону розв'язуючи конфлікти і спори в суспільстві. Судові рішення, що набрали чинності, мають силу закону, їм повинні підкорятися всі суб'єкти правовідносин, у тому числі й інші органи державної влади.

Українське суспільство останнім часом на своєму власному гіркому досвіді прийшло до усвідомлення простої істини: якщо вказаний вище величезний потенціал судової влади реалізується слабо, неефективно або навіть у напрямку, прямо протилежному правосуддю, то виникає загроза криміналізації сфери розв'язання суспільних конфліктів, законодавчої та виконавчої влади, дискредитації всієї системи судочинства і, врешті-решт, загроза національній безпеці країни;

5) посилення контролю за судовою владою зі сторони інститутів громадянського суспільства. С. Прилуцький доводить, що незалежна судова влада – це результат компромісу, який досягається між державою та громадянським суспільством [15, с. 236]. Основними формами такого контролю, закріпленими в законодавстві, є:

– відкритість судового розгляду (за винятком чітко передбачених у законодавстві випадків);

– можливість відводу суддів;

– функціонування інституту присяжних;

– включення до складу кваліфікаційних комісій та Вищої ради юстиції представників юридичної громадськості. Наприклад, до складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України призначаються представники юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, з'їзд адвокатів України теж делегує своїх представників до дисциплінарної і кваліфікаційної палат (ст. 102 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [14]. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Вищу раду юстиції з'їзд адвокатів України» з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначає до Вищої ради юстиції по три члени, Всеукраїнська конференція працівників прокуратури – двох членів Вищої ради юстиції [16];

б) тлумачення правових норм. Ця функція правосуддя в цивільному процесі полягає в діяльності зі встановлення реального змісту й сенсу нормативно-правових актів із метою їх адекватного розуміння та правильної практичної реалізації. Судове тлумачення правових норм – це інтелектуально-вольова офіційна юридична діяльність судді чи колективного судового органу, спрямована на розкриття реального змісту норм Конституції, чинного міжнародного та вітчизняного законодавства, інших нормативних актів, у результаті якої формується суддівська думка. Надметою такої діяльності є гарантування законних, справедливих, всебічно обґрунтованих судових рішень для якнайповнішого забезпечення конституційних прав людини та інших суб'єктів права [17, с. 246–247].

Немає сумнівів, що без вивчення генезису цього правового феномену неможливо об'єктивно і всебічно дослідити сучасні аспекти судового тлумачення правових норм, ефективно вдосконалювати чинне законодавство. Тому сучасні правознавці приділяють значну увагу цьому напрямку наукових досліджень [18, с. 5].

Кінцевими, незмінними протягом усього процесу є і такі цілі, як: охорона суспільних і державних інтересів, зміцнення законності та правопорядку, запобігання правопорушенням, формування поваги до права та суду, виховання правосвідомості. Вони досягаються виконанням загальних завдань, котрі у вигляді вимог правильного та своєчасного проведення кожної процесуальної дії теж поширюються на весь перебіг процесу.

Деякі правознавці кінцевою метою правозастосовної практики вважають реалізацію норм матеріального права. На нашу ж думку, це положення належить до змісту завдання з правильного та своєчасного розгляду й вирішення справ, позаяк потреба реалізації вказаних норм виникає саме для захисту прав і свобод, досягнення інших цілей судочинства, названих вище.

Наведена щойно теза про правильний розгляд та вирішення справ відповідає такому принципу судочинства, як «законність», а своєчасність означає суворе дотримання встановлених термінів провадження процесуальних дій. Ці загальні завдання судочинства є взаємозв'язаними, оскільки правильність зумовлюється, зокрема, і визначеною законом своєчасністю. У цьому контексті вбачається доцільним додати, що при застосуванні цих приписів вітчизняного законодавства слід враховувати й міжнародно-правові положення стосовно права особи на справедливий розгляд справи в розумні терміни незалежним і неупередженим судом (ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод) [19].

Висновок. Основною та пріоритетною функцією судової влади є правосуддя, яке реалізується у чітко визначеній процесуальній формі. Якщо судова влада – це публічно-правова, конституційна можливість вчинення правосуддя відповідними державними органами, то правосуддя – це власне діяльність суду з утілення судової влади, так би мовити його завершальний та одночасно невід'ємний аспект. Відтак і за формою, і за сутністю, і за змістом будь-яка судова діяльність щодо розгляду юридичних справ є правосуддям. Засаднича функція суду – вирішувати юридичні спори й конфлікти – лишається незмінною від часу його виникнення. Але, оскільки ці конфлікти та спори постійно урізноманітнюються разом із якісними суспільними перетвореннями, то відповідно поглиблюється, спеціалізується судова діяльність. Приміром, юридичні колізії зумовили виникнення конституційного судочинства, нові категорії цивільних справ. Процес спеціалізації перманентний. Цікавим у цьому сенсі вбачається досвід деяких провідних країн у розвитку цивільного судочинства, адміністративної, ювенальної юстиції, правосуддя у сфері соціального забезпечення та соціального страхування, трудових відносин, екології, митних та фінансових судів, судів у справах про банкрутство тощо.

Список використаних джерел:

1. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Захарова О. Завдання цивільного судочинства. Деякі теоретичні проблеми / О. Захарова // Адвокат. – № 11. – 2009. – С. 10–13.
3. Захарова О. До проблеми визначення завдань цивільного судочинства / О. Захарова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – № 6 (15). – 2013. – С. 61–67.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/4651-17>.

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
6. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14.11.2002 № 138-ФЗ // Законодательная база Российской Федерации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakonbase.ru/gpk/>.
7. Узелач А. Цели гражданского процесса / А. Узелач // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: Евразийский контекст : Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права, 18–21 сентября 2012 г., Москва, Россия: сб. докладов / под ред. д. ю. н. Д. Малешина; Международная ассоциация процессуального права. – М. : Статут, 2012. – С. 143–144.
8. Энгельман И. О давности по русскому гражданскому праву: историко-догматическое исследование / И. Энгельман. – СПб.: Судебный вестник, 1868. – VIII, 245 с. 4-е изд.: О давности по русскому гражданскому праву. – М.: Статут, 2003. – 511 с. // Классика российского права. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/elib/books/2>.
9. Бігун В. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) / В. Бігун // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 9–13.
10. Іваненко О. Ефективність цивільного судочинства: окремі питання / О. Іваненко // Право і суспільство. – 2013. – № 6–2. – С. 72–74.
11. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
12. Пархоменко Н.М. Гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина: проблеми сутності та змісту / Н.М. Пархоменко // Правова держава. – Вип. 21. – 2014. – С. 130–137.
13. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В.В. Комарова. – Х. : Одісей, 2001. – 648 с.
14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
15. Лупеник Д., Сакара Н. Українська модель касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах: проблеми та перспективи удосконалення (спрощення) // Право України. – 2008. – № 7. – С. 100–101.
16. Прилуцький С. Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект / С. Прилуцький // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 236–241
17. Про Вищу раду юстиції : Закон України від від 15.01.1998 № 22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>.
18. Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення / В. Смородинський // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. – № 4 (23). – С. 244–249.
19. Книппер Р. Толкование, аналогия и развитие права: проблемы разграничения судебной и законодательной власти / Р. Книппер // Государство и право. – 2003. – № 8. – С. 3–9.
20. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

